

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αριστοτέλης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, Β 1.5-8, 1103b2-25

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθεταὶ τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης. Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποίας ἀποδιδόναι κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπλου, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

A1.α. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμία από τις παρακάτω περιόδους λόγου και δίπλα σε αυτόν τη λέξη «Σωστό», αν είναι σωστή, ή τη λέξη «Λάθος», αν είναι λανθασμένη. Δεν απαιτείται αναφορά σε χωρία του κειμένου.

1. Το κριτήριο που διαφοροποιεί μια «ἀγαθὴ πολιτεία» ἀπὸ μιὰ «φαύλη» εἶναι ὁ βαθμὸς ἐπιτυχίας τῶν νομοθετῶν στὴν καθοδήγηση τῶν πολιτῶν σε καλὲς «ἕξεις».
2. Ὁ Ἀριστοτέλης με τὴν ἀναφορὰ του στοὺς κιθαριστὲς καὶ στοὺς οἰκοδόμους δείχνει ὅτι οἱ ἀνθρώποι ἔχουν ἀπὸ τὴ φύση ταλέντο στις «τέχνες», στα τεχνικὰ δημιουργήματα.

(μονάδες 4)

A1.β. i) «ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι»: Σε ποιες λέξεις-φράσεις τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἀναφέρεται ἡ ἀντωνυμία «αὐτοῖς»;

(μονάδες 4)

ii) «κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς»: Σε ποια λέξη τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἀναφέρεται ἡ ἀντωνυμία «τούτων»;

(μονάδες 2)

Μονάδες 10

B1. «Μαρτυρεῖ δὲ ... ἀγαθοὶ ἢ κακοί»: Πῶς γεννιούνται καὶ φθείρονται οἱ τέχνες καὶ οἱ ἀρετὲς (μονάδες 7) καὶ ποια εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ δασκάλου σε αὐτὴ τὴ διαδικασία; (μονάδες 3)

Μονάδες 10

B2.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από την ομιλία του καθηγητή Μιχάλη Σταθόπουλου, μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, η οποία δημοσιεύθηκε στο διαδίκτυο (www.constitutionalism.gr) και αφορά τον ρόλο της δικαιοσύνης.

Στη δικαιοσύνη λοιπόν εμπεριέχεται ο φιλάλληλος και κοινωνικός χαρακτήρας και σ' αυτό έγκειται η αξία της και στον πέρα από το δίκαιο χώρο. Είναι η δικαιοσύνη ως επιείκεια. [...] Η δικαιοσύνη και η επιείκεια και στον πέραν του δικαίου χώρο είναι η «αρετή προς έτερον». Απαιτεί τη θεώρηση και της οπτικής του άλλου, όχι αναγκαίως για να τη δεχθούμε, αλλά για να την κατανοήσουμε. Και η θεώρηση αυτή σημαίνει, βέβαια, περαιτέρω και στήριξη του άλλου, όταν χρειάζεται, σημαίνει αυτό που επιτάσσει η διάταξη του Συντάγματός μας, όταν αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής αλληλεγγύης. Η δίκαιη αυτή συμπεριφορά του πολίτη, του ατόμου γενικότερα αφορά όλες τις σχέσεις του, τις προσωπικές, τις κοινωνικές, ακαδημαϊκές, επαγγελματικές, συναδελφικές, προς υφιστάμενο, προς προϊστάμενο, τις πολιτικές σχέσεις, αλλά και τις διακρατικές, διεθνείς, διαπολιτισμικές, διαθρησκευτικές και όποιες άλλες ανθρώπινες, ατομικές ή συλλογικές, σχέσεις.

Πώς παρουσιάζονται η συμπεριφορά και οι επιλογές του ατόμου στα πεδία της ανθρώπινης πράξης στο παράλληλο κείμενο και στο απόσπασμα «**Ούτω δὴ ... ἄδικοι**» από το διδαγμένο κείμενο;

Μονάδες 10

B3. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον αριθμό που αντιστοιχεί σε καθεμία από τις παρακάτω περιόδους λόγου και δίπλα σε αυτόν τη λέξη «**Σωστό**», αν είναι σωστή, ή τη λέξη «**Λάθος**», αν είναι λανθασμένη.

1. Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε στη Μίεζα και πέθανε στη Χαλκίδα.
2. Ο Αριστοτέλης ασκούσε δριμυία κριτική σε όλους τους συναδέλφους του στην Ακαδημία εκτός από τον Πλάτωνα.
3. Για την εκπαίδευση του Αλεξάνδρου ο Αριστοτέλης επιμελήθηκε μια νέα έκδοση των ομηρικών επών.
4. Η γνωριμία του Αριστοτέλη με τον Εύδοξο από την Κνίδα τον επηρέασε θετικά.
5. Για τον Αριστοτέλη η ευδαιμονία είναι στατική κατάσταση και όχι ενέργεια της ψυχής.

Μονάδες 10

B4. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις να γράψετε μία ετυμολογικά συγγενή από το διδαγμένο κείμενο:
ρυπογόνος, ανάθεση, ένδεια, ξέφρενος, διάστρεμμα.

Μονάδες 10

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
Λυσίας, Περί του Σηκοῦ Ἀπολογία, 7.27-29
(εκδ. Τ. Thalheim, *Lysiae Orationes*,
Bibliotheca Teubneriana, Λειψία 1913)

Οι μορίαί ήταν ιερά ελαιόδεντρα, συνήθως οριοθετημένα μέσα σε περίβολο (σηκόν). Οποιαδήποτε ανθρώπινη επέμβαση απαγορευόταν, ενώ ενδεχόμενη παράνομη δραστηριότητα (καλλιέργεια, μάζεμα καρπών, κλάδεμα) επέσυρε βαριές ποινές. Ο ομιλητής του λόγου του Λυσία «Περί του Σηκοῦ Ἀπολογία» υπερασπίζεται τον εαυτό του από την κατηγορία ότι έκοψε ένα τέτοιο ελαιόδεντρο. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα καταδεικνύει γιατί δεν θα μπορούσε να είχε διαπράξει το αδίκημα, για το οποίο κατηγορείται.

Πότερον δέ μοι κρείττον ἦν, ὦ βουλή, δημοκρατίας οὔσης παρανομεῖν ἢ ἐπὶ τῶν τριάκοντα; καὶ οὐ λέγω ὡς τότε δυνάμενος ἢ ὡς νῦν διαβεβλημένος, ἀλλὰ τῷ βουλομένῳ τότε μᾶλλον ἐξῆν ἀδικεῖν ἢ νυνί. ἐγὼ τοίνυν οὐδ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ οὔτε τοιοῦτον οὔτε ἄλλο οὐδὲν κακὸν ποιήσας φανήσομαι. Πῶς δ' ἂν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῷ κακονούστατος ἦν, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ δένδρον μὲν οὐδὲ ἓν ἐστὶ, μιᾶς δὲ ἐλάας σηκός, ὡς οὗτός φησιν, ἦν, κυκλόθεν δὲ ὁδὸς περιέχει, ἀμφοτέρωθεν δὲ γείτονες περιοικοῦσιν, ἄερκτον δὲ καὶ πανταχόθεν κάτοπτόν ἐστιν; ὥστε τίς ἂν ἀπετόλμησε, τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπιχειρῆσαι τοιοῦτῳ πράγματι; Δεινὸν δέ μοι δοκεῖ εἶναι ὑμᾶς μὲν, οἷς ὑπὸ τῆς πόλεως τὸν ἅπαντα χρόνον προστέτακται τῶν μορίων ἐλαῶν ἐπιμελεῖσθαι, μήθ' ὡς ἐπεργαζόμενον πῶποτε ζημιῶσαί <με> μήθ' ὡς ἀφανίσαντα εἰς κίνδυνον καταστήσαι, τοῦτον δ' ὅς οὔτε γεωργῶν ἐγγὺς τυγχάνει οὔτ' ἐπιμελητῆς ἤρημένος οὔθ' ἡλικίαν ἔχων εἰδέναι περὶ τῶν τοιούτων, ἀπογράψαι με ἐκ τῆς γῆς μορίαν ἀφανίζειν.

ἄερκτος: ἀφύλακτος ἐπεργάζομαι:

εργάζομαι παράνομα

ἀπογράφω: καταγγέλλω, υποβάλλω γραπτὴ καταγγελία

G1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παρακάτω αποσπάσματος: «ὥστε τίς ἂν ... ἀφανίζειν.».

Μονάδες 20

G2. Με ποια επιχειρήματα υποστηρίζει ο ομιλητής την αθωότητά του σχετικά με την κοπή της ιερῆς ελιάς;

Μονάδες 10

G3.α. «τοῦτον δ' ὅς οὔτε ... ἤρημένος»: να μεταφέρετε τους κλιτούς τύπους στον ἄλλο αριθμό. (μονάδες 6)

G3.β. διαβεβλημένος: να γραφεί το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικῆς παθητικοῦ αορίστου. ἀφανίζειν: να γραφεί το απαρέμφατο του μέλλοντα.

φησιν: να γραφεί στο ἴδιο πρόσωπο και αριθμό της ευκτικῆς ενεστώτα.

περιοικοῦσι: να γραφεί στο ἴδιο πρόσωπο και αριθμό της οριστικῆς παρατατικῆς. (μονάδες 4)

Μονάδες 10

G4.α. Να χαρακτηρίσετε συντακτικὰ τους ὅρους που εμφανίζονται στο ἀδίδακτο με ἔντονα γράμματα:

οὔσης, ἀδικεῖν, ἐμαυτῷ, ἐλαῶν, ὡς ἀφανίσαντα, ἐπιμελητῆς.

(μονάδες 6)

Γ4.β. «Πῶς δ' ἄν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἑμαυτῷ κακονούστατος ἦν, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου»: να αναγνωρίσετε το είδος του υποθετικού λόγου και να τον μετατρέψετε στο προσδοκώμενο. (μονάδες 4)

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1.α. Σ, Λ.

A1.β. αὐτοῖς: περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς·
τούτων: τὰς ἐνεργείας.

B1. Ο Αριστοτέλης προσθέτει νέο επιχείρημα («Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»), με το οποίο δείχνει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι προϊόν ἐθισμού καὶ ἡ ποιότητά της ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἐθισμού που τὴν προκαλεῖ. Ἡ δημιουργία καὶ ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς ἐπὶκτητῆς ιδιότητος προκύπτουν ἀπὸ τοὺς ἀντίστοιχους λόγους καὶ τὴν ποιότητα ἐθισμού. Ἐτσι γιὰ συγκεκριμένους λόγους καὶ με τὴν κατάλληλη ἀσκηση οἱ ἄνθρωποι κατακτοῦν τὴν ἀρετὴ καὶ ἀκριβῶς γιὰ τοὺς ἀντίθετους λόγους καὶ με τὴν ἀκατάλληλη ἀσκηση ἡ ἀρετὴ ἐκφυλίζεται. Ὁ Αριστοτέλης ἐννοεῖ μάλλον μιὰ διαδικασία «δόμησης» καὶ «ἀποδόμησης» τῆς ἀρετῆς ἐνισχύοντας τὴ θέση τοῦ γιὰ τὸν ἐπὶκτητο χαρακτήρα της. Τὰ ῥήματα «γίνεται – φθείρεται» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες ἀντιθετικὸ ζεύγος τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης «γένεσις – φθορά». Γιὰ τὸν Αριστοτέλη, αὐτὴ ἦταν μιὰ φυσικὴ διαδικασία μονόδρομη: γένεση -> αὐξηση -> τελείωση -> παρακμὴ -> φθορά (ἀποδίδεται ἔργο στὸν Αριστοτέλη με τίτλο Περί Γενέσεως καὶ Φθοράς). Αὐτὴ, λοιπόν, ἡ διαδικασία ἀκολουθεῖται καὶ στὶς ἠθικὲς ἀρετέες. Κάθε ἀρετὴ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια μέσα γεννιέται καὶ με τὴν καλὴ ἐξάσκηση κατακτιέται, ἐνῶ με τὴν κακὴ ἐξάσκηση χάνεται. Τὸ ἀντιθετικὸ ζεύγος γένεσις- φθορά το διαδέχονται καὶ τὸ αἰτιολογούν (γάρ) τὰ ἀντιθετικὰ ζεύγη ἀγαθοῦ-κακοῦ, εὖ - κακῶς. Γίνεται λοιπόν φανερό ὅτι ἡ γένεση εἶναι σε συμμετρικὴ σχέση με τὸ καλὸ ἐνῶ ἡ φθορά με τὸ κακὸ. Αὐτὸ δείχνει ὅτι στὴν ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία οἱ ποιοτικὲς ἀξιολογήσεις (ἀγαθοῦ - κακοῦ, εὖ - κακῶς) εἶναι σε συμμετρικὴ σχέση με ὄρους τῆς οντολογίας (γένεσις- φθορά). Ἐτσι, ἡ ἠθικὴ ὑπηρεῖται στὴν οντολογία.

Με τὴ χρήση ἀναλογικῶν ἐπιχειρημάτων («ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν ... ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοῦ.») συνεχίζει ὁ Αριστοτέλης, γιὰ νὰ δείξει ὅτι τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὶς τεχνικὲς ἐργασίες. Με τὸν ὄρο τέχνη ἐννοεῖται τὸ σύνολο γνώσεων καὶ δεξιοτήτων που ἐπιτρέπουν στὸν συγκεκριμένο κάτοχό τους νὰ παράγει μορφές, τεχνικὰ δημιουργήματα. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἐννοια, δηλώνει ὁ Αριστοτέλης, ἡ τέχνη μιμείται τὴ φύση· κοινὸς παράγοντας που τὶς συνδέει εἶναι ἡ ὑπάρξη κάποιου δημιουργικῆς λογικῆς. Ἐτσι, τεχνίτης δὲν εἶναι μόνον ὁ καλλιτέχνης ἀλλὰ γενικότερα ὁ δημιουργός, καὶ προϊόντα τῆς τέχνης ὄχι μόνον τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα ἀλλὰ ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ τεχνίτη. Χρησιμοποιεῖ τὰ παραδείγματα τοῦ οἰκοδόμου καὶ τοῦ κιθαριστῆ γενικεύοντας (οἱ λοιποὶ πάντες), γιὰ νὰ διευκρινίσει με αὐτὰ ὅτι ἡ ἀπόκτηση μιᾶς δεξιότητος προϋποθέτει τὴν ἐξάσκηση τοῦ ἀνθρώπου στὸ περιεχόμενο τῆς δεξιότητος που ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποκτήσει. Ἐτσι, ἀν κάποιος ἀποφάσισε νὰ γίνῃ οἰκοδόμος, ἡ ἀσκηση του δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι στὴν οἰκοδομικὴ τέχνη. Τὸ ἴδιο καὶ ἐκεῖνος που θέλει νὰ γίνῃ κιθαριστῆς, θὰ ἀσκηθεῖ στὸ παίξιμο τῆς κιθάρας. Ὅμως ἀπλῶς ἡ οποιαδήποτε ἐξάσκηση γιὰ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς δεξιότητος δὲν οδηγεῖ στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ ἡ ποιότητα τῆς ἐξασκήσεως, που προηγείται, καθορίζει τὴν ποιότητα τῆς ἀποκτημένης δεξιότητος.

Σε αὐτὸ, λοιπόν, τὸ ἀπόσπασμα προσθέτει ἕνα νέο στοιχεῖο – ἐπιχείρημα: τὴ σημασία τῆς καλῆς («εὖ») καὶ τῆς κακῆς («κακῶς») ἀσκησης στὴν ποιότητα τῆς ἀποκτημένης ἐπὶκτητῆς ιδιότητος. Δὲν ἀρκεῖ, λοιπόν, ἀπλῶς νὰ ἐξασκούμαστε σε μιὰ

οποιαδήποτε πράξη, αλλά να εξασκούμαστε σε καλές και σωστές πράξεις. Αυτό το βλέπουμε και στις τέχνες, αλλά και στις ηθικές αρετές. Θα γίνουμε καλοί οικοδόμοι, όχι αν απλώς οικοδομούμε συνεχώς, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό χτίσιμο, και καλοί κιθαριστές, όχι αν απλώς παίζουμε συνεχώς κιθάρα, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό παίξιμο της κιθάρας. Με τη χρήση του «επαγωγικού παραδείγματος» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι στην πράξη η ποιότητα της άσκησης και της μαθητείας προσδιορίζει την ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας. Έτσι φαίνεται να αποδέχεται ότι η ποιότητα άσκησης και η ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας συνδέονται με σχέση αιτίου αποτελέσματος. Με τη σκέψη αυτή ο Αριστοτέλης επιχειρεί να αποδείξει ότι η ηθική αρετή προϋποθέτει τον εθισμό και η ποιότητα της ηθικής αρετής είναι ανάλογη της ποιότητας του εθισμού. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρετοι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρετες πράξεις σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα, γιατί η ηθική ποιότητα του κάθε ανθρώπου προκύπτει όχι απλώς από την άσκηση, αλλά από την ποιότητα της άσκησης που έχει προηγηθεί («Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν ... ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.»). Ο δάσκαλος θα δώσει τον προσανατολισμό του ορθού εθισμού διδάσκοντας τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής τους και εκπαιδεύοντας στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που παρακολουθεί και καθοδηγεί τους ανθρώπους στον σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και τον σωστό τρόπο εφαρμογής τους έτσι, συμπεραίνουμε ότι ο ρόλος της παιδείας είναι πολύ σημαντικός. Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη: αποτελεί τον δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία. Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

- B2.** Στο παράλληλο κείμενο του καθηγητή Μιχάλη Σταθόπουλου γίνεται λόγος για τη δικαιοσύνη και τον ρόλο της στις κοινωνικές σχέσεις. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η δικαιοσύνη αναδεικνύεται όχι απλώς ως τήρηση των νόμων, αλλά ως μια βαθιά ηθική στάση ζωής και κοινωνική ευθύνη («Η δικαιοσύνη και η επιείκεια και στον πέραν του δικαίου χώρο»). Εμπεριέχει, μάλιστα, την κατανόηση και την οπτική γωνία του άλλου («Απαιτεί τη θεώρηση και της οπτικής του άλλου»), αλλά και την έμπρακτη στήριξη του, υπερβαίνοντας την αυστηρή τυπικότητα του νόμου. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η δικαιοσύνη αποτελεί πράξη προσφοράς και στήριξης, συνδέοντάς την άμεσα με την κοινωνική αλληλεγγύη («αρετή προς έτερον»). Η αξία της δικαιοσύνης κρίνεται αποκλειστικά μέσα στην κοινωνία και στις σχέσεις μας με τους συνανθρώπους μας. Οι επιλογές του ατόμου δεν είναι απλώς οι προσωπικές του επιλογές, αλλά αποτελούν την εκπλήρωση του κοινωνικού τους χρέους, όπως αυτό επιτάσσεται από το Σύνταγμα («αυτό που επιτάσσει η διάταξη του Συντάγματός μας, όταν αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής αλληλεγγύης»). Τέλος, αυτή η ιδιότητα, του δίκαιου πολίτη μεταφέρεται σε όλο το φάσμα των σύγχρονων ρόλων: στον προϊστάμενο, τον υφιστάμενο, τον συνάδελφο και γενικά στις διαπροσωπικές σχέσεις, ατομικές ή συλλογικές.

Ομοίως ο Αριστοτέλης στο συγκεκριμένο απόσπασμα («πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι») αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων, στα «συναλλάγματα», δηλαδή στις συναλλαγές όλων των μορφών, σε συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως στις οικονομικές.

Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίματος (χρήματος). Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.

Επομένως και τα δύο κείμενα συμφωνούν ότι η ηθική του ανθρώπου κρίνεται στην πράξη, στη συμπεριφορά του προς τους άλλους, μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας. Απλώς ο Αριστοτέλης εστιάζει και στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος διαμορφώνει τον δίκαιο ή άδικο χαρακτήρα του (μέσω της άσκησης και του εθισμού στις δίκαιες πράξεις), ενώ στο παράλληλο περιγράφεται η ηθική στάση ζωής μες στην κοινωνία, με κυρίαρχη τόσο την επιείκεια όσο και την αλληλεγγύη σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του ανθρώπου.

B3. Λ, Λ, Σ, Σ, Λ

B4. ρυπογόνος: γινόμενον
ανάθεση: νομοθέται
ένδεια: ἔδει
ξέφρενος: σώφρονες
διάστρεμμα: ἀναστρέφεται

Γ1. Επομένως ποιος θα τολμούσε, ενώ ήταν τέτοιες οι συνθήκες να προβεί σε τέτοια ενέργεια; Μου φαίνεται ότι είναι παράδοξο εσείς, που η πόλη μας σας έχει επιφορτίσει να φροντίζετε για τα ιερά ελαιόδεντρα ούτε να μου έχετε επιβάλει ποτέ ως τώρα πρόστιμο γιατί εργάστηκα παράνομα, ούτε να με έχετε παραπέμψει στο δικαστήριο γιατί τάχα απομάκρυνα κάποια, ενώ αυτός που δεν τυχαίνει ούτε να καλλιεργεί κάπου κοντά, ούτε να έχει οριστεί υπεύθυνος ούτε είναι σε ηλικία που μπορεί να γνωρίζει για τέτοια ζητήματα να με καταγγείλει γιατί απομάκρυνα, ιερό ελαιόδεντρο από τη γη.

Γ2. Ο ομιλητής προσπαθεί να αποδείξει την αθωότητά του με μια σειρά από επιχειρήματα. Αρχικά υποστηρίζει ότι ήταν ευκολότερο να παρανομήσει την εποχή των τριάκοντα τυρράνων καθώς τότε οι πολίτες είχαν περισσότερες ευκαιρίες να παρανομήσουν και να μην τιμωρηθούν (*τῶ βουλομένῳ τότε μάλλον ἐξῆν ἀδικεῖν ἢ νυνί*). Ωστόσο αν και μπορούσε τότε δεν διέπραξε το αδίκημα της κοπής της ιερής ελιάς ούτε κανένα άλλο (*οὔτε τοιοῦτον οὔτε ἄλλο οὐδὲν κακόν*). Επιπρόσθετα τονίζει ότι δεν θα απομάκρυνε το ιερό δέντρο από το χωράφι καθώς επαγρυπνούσαν αυτοί που ήταν υποχρεωμένοι να το φυλούν (*ὑμῶν οὕτως ἐπιμελομένων ἐκ τούτου τὴν μοριάν*). Θεωρεί μάλιστα παράλογο να το απομακρύνει αφού στο χωράφι δεν υπήρχε άλλο δέντρο παρά μονάχα ένας κορμός ιερού ελαιόδεντρου (*ἐν ᾧ δέντρον...ἐλάας σηκός*) που περιβάλλεται περιμετρικά από δρόμο που γύρω κατοικούν γείτονες και είναι ορατό από παντού (*κυκλόθεν...κάτοπτόν ἐστιν*). Τέλος αναφέρει ότι θεωρεί παράδοξο να μην του επιβληθεί ποτέ πρόστιμο από τους άνδρες στους οποίους η πόλη είχε αναθέσει ευθύνη της προστασίας των ιερών ελαιόδεντρων γιατί καλλιέργησε των χώρο γύρω από αυτές ή να μην έχει παραπεμφθεί στο δικαστήριο γιατί έκλεψε κάποιο ιερό δέντρο (*ὑμᾶς μὲν οἷς...κίνδυνον καταστήσαι*) και να μην έχει υποβάλει εναντίον του μήνυση ο κατηγορος που ούτε έχει κάποια καλλιέργεια κοντά, ούτε έχει οριστεί ως

υπεύθυνος από την πολιτεία, ούτε είναι σε ηλικία ώστε να γνωρίζει τέτοια ζητήματα(τούτον δ' ὅς οὔτε γεωργῶν...ἀφανίζειν).

Γ3.α. Τούτους δ' οἱ οὔτε γεωργοῦντες ἐγγύς τυγχάνουσιν οὔτ' ἐπιμεληταὶ ἡρημένοι

Γ3.β. διαβλήθητι
ἀφανιεῖν
φαίη
περιώκουν

Γ4.α. οὔσης: επιρρηματική χρονική μετοχή γενική απόλυτη (υποκείμενο το δημοκρατίας).
Λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο «παρανομεῖν».

ἀδικεῖν: τελικό απαρέμφατο υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα ἐξῆν

ἐμαυτῶ: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, δοτική αντικειμενική στο κακονούστατος.

ἐλαῶν: αντικείμενο στο απαρέμφατο ἐπιμελεῖσθαι

ὡς ἀφανίσαντα: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή (δηλώνει υποκειμενική αιτιολογία) συνημμένη στο αντικείμενο (με) του ζημιῶσαι. Λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «καταστήσαι».

ἐπιμελητής: κατηγορούμενο στο υποκείμενο «ὅς» της μετοχής «ἡρημένος»

Γ4.β. Υπόθεση: Εἰ + οριστική ιστορικού χρόνου (μὴ ἦν)

Απόδοση: Δυνητική οριστική (ἂν ἐπεχείρησα)

2^ο εἶδος (αντίθετο του πραγματικού)

Προσδοκώμενο: Πῶς δ', ἐὰν μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ κακονούστατος ᾧ (υπόθεση), ὑμῶν οὔτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπιχειρήσω (απόδοση) τοῦ χωρίου.

Επιμέλεια

Μαυρακάκης Μανόλης • Λιναρδάκη Μαριάννα • Ψαράκη Μάρω